

373.31(082)

1778

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Криворізький державний педагогічний університет

Кафедра педагогіки і психології

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

**Збірник наукових та науково-методичних праць
кафедри педагогіки і психології
Криворізького державного педагогічного університету**

Випуск 2

Кривий Ріг

2003

психических состояний /Богданова И.М., Дидусь Н.И., Казанжи Ф.И., Курлянд З.М., Нагорная Г.А., Орищенко В.Г., Хмелюк Р.И.- Одесса : Одесский гос.пед.ин-т, 1991. – 142 с.

4. Українська радянська енциклопедія. - 2-е вид. - К., 1980. - Т. 5.

Янченко Ю.А.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ

В исследовании освещается одна из ключевых проблем молодой науки превентивной педагогики – исходные положения содержания и организации превентивного воспитания. Их знание учителями и воспитателями дает возможность более целенаправленно и глубоко проводить в школе воспитательно-профилактическую работу, направленную на преодоление социальных отклонений среди учащейся молодежи.

The article views one of the key questions of the young science, preventive pedagogies, primary statements of the contents and organizations of preventive education. Teachers knowledge of these statements gives the opportunity to carry out educational preventive work aimed at overcoming of social deviations among schoolchildren at a higher lever.

Перед вітчизняною педагогічною наукою й практикою ще ніколи не ставились в такому глобальному плані завдання забезпечення впровадження в життя ідеї превентивності, як це спостерігається сьогодні. На думку академіка В.Г.Кременя, вона має пронизувати навчально-виховний процес усіх освітніх ланок від дошкільної до вищої [6; 60], стаючи таким чином наріжним каменем перебудови виховного процесу на етапі сучасного реформування школи.

Це просліджується на прикладах змін у змісті виховної роботи. Поряд з традиційним „виховна робота” в повсякденність входить вживання ще одного поняття „профілактично-виховна робота”. „Трудове виховання, моральне, естетичне...” поповнилось не звичним „превентивне виховання”. З широко вживаним „недисциплінована поведінка” у нашому педагогічному лексиконі чільне місце займають нові поняття „делінквентна поведінка, адиктивна, девіантна”. Оновлення пов’язане з реальними змінами у змісті виховного процесу, що відбуваються в умовах ринкових відносин.

Вони примушують уточнювати, поглиблювати, розширяти і понятійний апарат психолого-педагогічних наук. А також визначати нові, народжені життям і змінами, що в ньому відбуваються. В першу чергу це стосується новітніх виховних технологій.

Система принципів превентивного виховання, на жаль, ще не склалась, хоча є спроби серйозного осмислення важливості проблеми як серед педагогів, юристів, так і психологів. Дослідники превентивного виховання В.М.Оржеховська [8; 6], Н.Тарасевич [9; 2-3] вважають, що в процесі вирішення завдань профілактики і корекції відхилень у поведінці дітей необхідно дотримуватись принципу комплексного підходу. Психологи О.Бовть [4; 25-26] і Н.Кривов’яз та інші, в процесі впливу на агресивних дітей рекомендують розроблені ними принципи: принцип схвалення, принцип партнерства, принцип випередження в корекційній роботі тощо.

Наукові доробки вчених, без сумніву, допомагають вчителям, психологам і соціальним педагогам правильніше і точніше оцінити результати профілактично-виховної роботи. Але вони ще не враховують всіх складних особливостей системи превентивного виховання, в основі якого лежить педагогічна профілактика відхилень у поведінці серед молоді, адекватно відбиваюча сучасний етап розвитку суспільства.

Спираючись на арсенал вже існуючих загальних принципів виховання (А.М.Алексюк, Ю.К.Бабанський,

С.П.Баранов, Н.П.Волкова, М.М.Фіцула, М.Д.Ярмаченко та інші). А також на основі багаторічної експериментальної роботи, яка була проведена нами в середніх загальноосвітніх школах, профтехучилищах, Криворізькому державному педуніверситеті та у нових формах суб'єктів профілактичної роботи служб у справах неповнолітніх міста Кривий Ріг (реабілітаційний центр молоді, центр соціальної допомоги дітям і підліткам, психологічні консультативні кабінети тощо), ми розробили пропонувану систему принципів превентивного виховання (таблиця 1). На наш погляд, вона зможе допомогти забезпечити достатню результативність і ефективність у профілактично-виховній роботі.

Таблиця 1

ПРИНЦИПИ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ

Гуманізм профілактики правопорушень.

Своєчасність і оперативність профілактичного впливу.

Об'єктивність оцінки правових порушень і поведінки учнів.

Емоційність в організації профілактично-виховної роботи.

Передбачення і конструювання підліткової реакції і поведінки в різних ситуаціях.

Єдність дій і координація діяльності вчителів школи сім'ї і служб у справах неповнолітніх.

Гуманізм профілактики правопорушень. В умовах розбудови Української держави зміна ставлення до громадянина як до особистості поставила нагальну проблему рішучого відмовлення від авторитарних вимог до дітей і залучення їх до

соціально-ціннісної діяльності, з урахуванням позитивних рис, які є в дитини і які лежать в основі гуманізації психолого-педагогічного впливу в умовах сучасної соціалізації її особистості.

В першу чергу це відноситься до педагогічно занедбаних, важких та схильних до правопорушень дітей, які часто зовсім не захищені від грубощів і жорстокості оточуючих їх людей. Особливу увагу звертав на це В.О.Сухомлинський, який вважав, що головною причиною появи важковиховуваних є безсердеччя, грубість до дитини, відсутність поваги, любові, душевної теплоти, „поверніть це дитині і вона не буде важкою, незручною...” [3; 6].

Іншими словами, мова йде про педагогічне ненасильство, недопущення педагогічного свавілля, грубощів, приниження дитячої особистості. Животворному процесу олюднення особистості неповнолітнього сприяє принцип гуманізації профілактики. В його основі лежить педагогічний оптимізм, стремління вчителів і вихователів здійснити перевиховання неповнолітніх з гуманістичних позицій.

Отже гуманізація оновлюваної системи профілактики це новий соціально-педагогічний феномен. Він відображає сучасні позитивні тенденції в побудові, організації і проведенні профілактично-виховної роботи. Практична реалізація даного принципу передбачає опору на позитивні чинники не тільки шкільного, сімейного виховання, але й всього кращого, що є в характері навіть найважчої дитини. Грубість суперечить принципу гуманізму, постільки викликає озлобленість і невіру в справедливість.

Учні, які стоять на профілактичному обліку служб у справах неповнолітніх та кримінальної міліції за різні правопорушення, повинні високо відчути гуманне до себе відношення з боку вчителів, вихователів, членів шкільних рад профілактики, батьківських комітетів. При цьому основна умова їх діяльності – помітити в кожному юнакові й дівчині те хороше, що гідне поваги, розбудити благородство і людяність.

Проектуючи навіть у найважчому неповнолітньому

позитивне і спираючись на нього, вчитель, класний керівник тим самим приводить в рух готовність неповнолітнього займатись самовихованням, самоорганізацією особистості, які в боротьбі з антигромадськими проявами набувають великого значення. І, навпаки, неправильне розуміння деякими педагогами сутності гуманності профілактики, призводить до недозволеної „опіки” над учнем, панібратства у відношеннях, що часто перетворюється в протилежність. Тобто у значній мірі притупляє активність учнів, їх самостійність і відповідальність за свої поступки.

Сприяє гуманізації та гуманітаризації профілактики введення в деяких вузах, зокрема в Криворізькому державному педуніверситеті, нових курсів „Основи превентивної педагогіки”, „Превентивна педагогіка”, „Робота класовода з батьками”, спецкурсів з актуальних проблем виховної роботи з педагогічно занедбаними та важкими учнями. Вихідне положення принципу гуманізації, в основі якого лежить педагогічна профілактика, визначається макаренківським принципом єдності поваги і вимогливості до особистості.

Своєчасність і оперативність профілактичного впливу. Аналіз стану превентивного виховання свідчить, що в школах та інших навчальних закладах освіти, де виховуються і навчаються неповнолітні, складається далеко не проста ситуація. Серед тих, хто стоїть на профілактичному обліку в службах у справах неповнолітніх до 10% складають учні початкових класів. І цифра ця, на жаль, не зменшується. В Кривому Розі вони вже з 11 років об’єднуються у стихійні групи, поділяючи райони міста на свої сфери впливу з притаманною їм жорстокістю і вандалізмом [7; 14].

Але про схильність малоліток до правопорушень і їх небезпечне “групове братство” вчителі своєчасно не знають і оперативно в процес деградації особистості учня не втручаються. Тому що не дотримуються вимог принципу своєчасності і оперативності профілактичного впливу.

За результатами наших досліджень він реалізує важливу триєдину функцію: завчасне накопичення педагогами знань про

майбутніх своїх вихованців ще до вступу їх у школу (рівнозначно і в ПТУ де особливо напружена криміногенна ситуація серед підлітків); забезпечення швидкого і якісного розбору обставин скоєного дисциплінарного чи правового порушення, яке навіть при незначному запізненні в розборі обставин може завдати серйозну шкоду вихованню особистості важкого; оперативне виявлення неповнолітніх з негативними нахилами (до крадіжок, брехні, хуліганських проявів, жорстокого поводження з однолітками, моральної та інтелектуальної глухоти).

Іншими словами, даний принцип превентивності передбачає завчасне вивчення педагогами своїх вихованців ще до того, як вони вперше переступили поріг навчального закладу. Але як засвідчило проведене нами вивчення ситуацій у всіх типів загальноосвітніх навчальних закладах трьох ступенів (початкова, основна і старша школа), класоводи, класні керівники, психологи школи, вихователі мало знають, а то й зовсім не знають про своє нове поповнення. Тому допускають серйозні прорахунки в профілактично-виховній діяльності, які призводять до скоєння дітьми правопорушень.

Правда, наставники всіх структурних ланок освіти, отримавши класи, намагаються інтенсивно і всебічно вивчати новий склад учнів. Та коли б педагоги заздалегідь мали достатню інформацію про риси особистості, здібності, інтереси учнів, умови їх сімейного виховання, ефективність превентивного виховання значно б підвищилась. А кількість учнів девіантної, деліквентної і адиктивної поведінки різко зменшилась.

Практична реалізація принципу вимагає особливої майстерності побудови профілактично-виховного процесу. Вимогливість до вихованця не повинна перетворюватись у приниження його гідності. Знати про важкого учня все дійсно потрібно. Але тільки для того, щоб допомогти йому позбавитись у характері негативного і як найшвидше сформувати риси справжньої і корисної суспільству людини.

Об'єктивність оцінки правових порушень і поведінки

учнів. Щоб правильно зрозуміти важкого неповнолітнього, треба бути завжди об'єктивним в оцінці його старань. Строге дотримання цього принципу особливо необхідне в профілактичній роботі з неоднорідним контингентом учнів тих шкіл, де особливо багато педагогічно занедбаних і важких дітей, тих, хто стоїть на профілактичному обліку служб у справах неповнолітніх за різні порушення, дітей з неблагополучних сімей – потенціальних “постачальників” юних правопорушників.

Наше дослідження показує, що діти “групи ризику”, які щодня переступають поріг рідної школи, роблять це з щирою надією стати кращими, бути корисними школі, сім'ї і суспільству.

В цьому плані важливу роль у вихованні має об'єктивне ставлення до них учителя. Мов незаживаючу біль вони пам'ятають кожен виклик спеціалістів служб у справах неповнолітніх на звіт про свою поведінку. Але завжди намагаються “забути” про свою важку долю, що склалась не тільки і не стільки з їх вини. Це проявляється в їх бажанні стати справжніми, мужніми людьми. Тому кожен підсвідомо “не дозволяє” вчителю й іншим шкільним працівникам безцеремонно з'ясовувати складності їх біографій. Багато з них ображається, коли вчителі й вихователі, посилаючись на негативні епізоди в їх минулому, недооцінюють їх добросовісну працю в класі і в школі.

Тут, на наш погляд, доцільно спертись на досвід макаренківської трудової колонії для неповнолітніх порушників імені М.Горького, у якій ігнорувався негативний досвід вихованців. В колонії не тільки не розпитували хлопчика про минуле, не тільки не нагадували про це минуле, але й не писали навіть жодної “довідки”, просто “не знали за які правопорушення хлопчика відправили в колонію...: колоністи завжди були впевнені, що безпритульні на вулиці, а вони колоністи господарі, нічим не гірші за інших людей” [2; 314].

Як бачимо, настільки важливо побачити в особистості важкого позитивне, перспективне, спираючись на яке будувати всю профілактичну роботу в класі і в школі. Така об'єктивність

в оцінці особистості і її результати, нехай ще не зовсім стійких, але щирих старань бути кращим, нести в собі заклик до цілеспрямованої практичної діяльності, подоланню недоліків характеру, негативних звичок і своєчасному використанню причин, що їх породжують.

І, навпаки, необ'єктивність в оцінці роботи юнаків і дівчат, приниження їх старань лише за те, що вони колись допускали різні відхилення в поведінці, адміністративні та інші порушення – породжує песимізм у дітей, невпевненість у власні сили, прирікає на пасивність і байдужість.

Емоційність в організації профілактично-виховної роботи. Невміння учнів володіти настроєм, емоціями, переживаннями нерідко стає причиною психологічних зривів, маргинальних форм їх поведінки. В першу чергу це відноситься до неповнолітніх. Їх правопорушенням, як правило передують складний емоційний стан, ставлення підлітка до самого себе, людей і ситуації.

Правопорушення – не просто протиправний акт. Це сукупність багатьох протирічливих подій, фактів, об'єктивних і суб'єктивних причин, які часто приводять молоду людину до асоціальної поведінки. Розкриваючи причинно-наслідковий зв'язок між різними явищами в поведінці учнів, педагог не повинен забувати про емоційний, естетичний світ свого вихованця. Особливо це важливо в профілактично-виховній роботі, де з особливою сенсорною силою необхідно підносити те, що трапилося, щоб учень глибоко усвідомив важливу істину: окрім понять негідного й мерзенного, є ще поняття корисного й красивого.

Іншими словами, цей принцип превентивного виховання вимагає створення в учнівських колективах емоційного клімату, відповідної обстановки, емоційної напруженості, яка б перешкоджала виникненню у дітей “власно-емоційної напруженості”, яка з'являється на фоні афективних слідів і дезорганізуючої їх діяльності. І, навпаки, стимулювала б виникнення “операційної напруженості”, яка мобілізує неповнолітнього на оптимальне її виконання.

Таким чином, реалізуючи важливий принцип, школа покликана домагатися того, щоб емоційна сфера в процесі організації і проведення профілактично-виховної діяльності колективу мала враховуватись як така, що відіграє першочергову роль у ранній профілактиці відхилень у поведінці їх вихованців.

Передбачення конструювання підліткової реакції і поведінки в різних ситуаціях. Вміння передбачати підліткові реакції, які часто суперечать тим, що вчителю хотілося б впровадити в свідомість учня, швидко розібратися у взаємовідносинах неповнолітніх, зрозуміти мотиви їх дій, дається педагогічною інтуїцією, яка основана на тривалій, тренованій спостережливості.

У зв'язку з цим, вчителю і вихователю необхідно розвивати в собі перцептивно-прогностичні здібності: вміння "уловлювати", "читати по очам", передбачати те, що зробить неповнолітній в даній ситуації, порівняти свій "прогноз" з реальним проступком учня. Від пильного ока вчителя і вихователя не може вислизнути жоден рух, жодне, навіть випадково сказане слово.

Допомагає в цьому розуміння душевного стану юнаків і дівчат. Перед спостережливим і вимогливим, але не мстивим, не "шкідливим" педагогом розкриваються хвилюючі тайни підлітка, рух душі, прихильні до нього дитячі серця. Все це в кінцевому рахунку допомагає педагогам глибоко знати своїх вихованців, уміло й тактовно долати неправильні погляди, роз'яснити суть справи, розсіювати хибні погляди і думки, своєчасно передбачати поступки і не давати можливості "сповзання" окремих неповнолітніх на шлях протиправної поведінки.

Єдність дій і координація діяльності вчителів школи, сім'ї і служб у справах неповнолітніх. У зв'язку з тим, що педагогічна профілактика асоціальних явищ набуває все більш суспільного значення, положення про збалансованість і єдність дій традиційних і нових профілактичних інститутів дозволяє розглядати даний принцип як один з найбільш ефективних у

системі профілактично-виховної роботи.

Превентивне виховання не може здійснюватись епізодично. Його педагогічна енергія і ефективність зростають при умові організованого і цілеспрямованого проведення на протязі усього періоду навчання і громадської роботи неповнолітніх як у школі, сім'ї, позакласній профілактично-виховній роботі, так і за місцем проживання в мікрорайоні.

По суті принцип передбачає скоординованість дій усіх виховних підрозділів не тільки в навчальному закладі, але й поза його межами. Дотримання його дає можливість побудови такої їх профілактичної системи, складові частини й елементи якої не тільки близько розташовані, а й утворюють цілісність, що надійно забезпечує єдність педагогічних вимог профілактичних інститутів школи, сім'ї і служб у справах неповнолітніх з питань соціального захисту й превентивного виховання дітей.

Таким чином, ми розглянули найважливіші, на наш погляд, вихідні положення змісту і організації превентивного виховання, доповнивши тим самим наукові доробки інших фахівців превентивної педагогіки (В.М.Оржеховська, О.І.Пилипенко та інші). Всі вони органічно пов'язані між собою і реалізуються не ізольовано один від одного. Ефективність кожного лише тоді досягається, коли вони застосовуються як взаємодіючі засоби, спрямовані на реалізацію головної мети превентивного виховання – “досягнення сталої відповідальної поведінки, сформованості імунітету до негативних впливів соціального оточення” [5; 277-278].

Література:

1. Закон України “Про загальну середню освіту” // Урядовий кур’єр. – 1999. – 8 липня. – Стаття 4.
2. М а к а р е н к о А. С. Из книги «Беспризорность и борьба с ней» // Пед.соч.: В 8 томах. – Т. 5. – М.: Педагогика, 1986. - С. 311-317
3. С у х о м л и н с к и й В. А. Трудные судьбы. – М.: Знание, 1967. - 78 с.
4. Б о в т ь О. Організація корекційної роботи з

агресивними дітьми. // Початкова шк.- 1997. - №7. - С. 25-32

5. Життєтворчий потенціал реабілітаційної педагогіки : роздуми над проблемою: збірник / За наук.ред. І.Г.Єрмакова. - К., 2002. - 308 с.

6. Ор ж е х о в с ь к а В. М. "Діти вулиці" потребують захисту // Початкова шк.- 2000. - №1. - С. 58-60.

7. Ор ж е х о в с ь к а В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: Навч.-метод. посібник. - К.: ВіАн, 1996. - 352 с.

8. Ор ж е х о в с ь к а В. М. Проблеми превентивного виховання неповнолітніх // Поч. шк. - 1998. - № 4. - С. 4-6.

9. Т а р а с е в и ч Н. Зміст, форми та методи превентивного виховання // Директор школи. - 2002. - №15. - С.2-3.

Пильнік Р.О.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ ШКОЛЯРІВ

Стаття посвячена проблемі розвитку інтелектуально-творческого потенціала учасників в сучасній загальношкільній школі.

The article is dedicated to the problem of shaping pupils' intellectual & creative potential in modern general school.

Key words: development, creation, creative activity, thinking, problem.

У нинішній час передавання культурного досвіду у вигляді завершеної картини світу перестало бути основним завданням системи освіти. Пріоритети у світовій педагогіці початку ХХІ століття обумовлені соціальними й економічними чинниками: постійно зростаючим потоком інформації у всіх сферах знання й усвідомленою потребою нового суспільства у гнучких, адаптивних системах освіти, що передбачають можливість